

Kodály 7 dallamlelete Bakonybélből

A tervszerű, tudományosan megalapozott, fonográf-fal felvett népzene gyűjtés Magyarországon a szecesszió idején kezdődött. Elsőként Vikár Béla gyűjtött fonográf hengerre a 90-es években. Gyűjteményének értékét nem csökkenteni lényegesen, hogy a dallamokat az ő felvételei nyomán Kereszty István kottázta le. A párizsi 1900-as világiállításán is feltűnést keltett Vikár teljesítménye, a néprajzi térképe is, mely egyetlen dallam 27-féle változatát feltüntette különböző vidékekről. A fiatal Kodály számára iránytű lehetett Vikár példája, s mikor 1905 nyarán elkezdte népdalgyűjtését Mátyusföldön, ennek eredményeiből alakította ki részben *A magyar népdal strófaszervezete* c. doktori disszertációját is.¹ Szabad idejében — Bartókhoz hasonlóan — főleg a nyári és évadközi szünetekben gyakran módot lelt falusi anyaggyűjtése kiegészítésére. 1922 elején segélyt nyervén erre a Kultuszminisztériumtól, végigbarangolta Somogy, Esztergom, Fejér, Komárom megyéket, s augusztus elején eljutott a Veszprém megyei Bakonybél községbe is.

Kis helység Bakonybél, részben magyaroké, részben magyaroké, részben magyaroké. A zirci járásban fekvő Bakonybél egyébként műemlékéről is nevezetes, bencés apátságának építése már Szt. István korából datálható. Kodály nem sok időt tölthetett a Somhegy tövében levő idillikusan szép helyen, mert az egyik dalt augusztus 3-án, a többi 6-án jegyezte, munkája mégis figyelemre méltó. Bizonyára azért nem időzött tovább itt, mert csupán 3 férfiénekese akadt, kivel érdemes volt foglalkoznia, mégpedig a 78 éves Német József, a 63 éves Német Imre és a 83 éves Mészáros Ferenc. Tulajdonképpen csak az első két említett személy fontos, az utóbbi csak együtt dalolt Némettel. Bizonyára énekeltek több dalt is ők, de Kodály nem érdemesítette lejegyzésre a többi éneküket. A 7 dal a Néprajzi Múzeum nem hengeres, hanem kézírással, hallás utáni lejegyzéssel készült anyagához tartozik. Ezek közül az első hármat közülük fotokópiában, a negyediket, a dudánótát pedig öt válogatott változatával táblázatunkban publikáljuk. Az első négy dal múzeumi számát jelezzük a dallam fölött, a többi háromnak múzeumi száma: MSZ. 1691, 1680, 1700. Értéküket növeli, hogy egy kivételével, máig sem jelentek meg nyomtatásban. Idővel — megfelelő helyre illesztve — valamennyi bekerül a Magyar Népzene Tára nagyértékű kritikai kiadásának köteteibe.

Tehát Kodály itteni gyűjtése kizárólag hallás utáni lejegyzés. Sajnálta ő bizonyára a sok költséget; más, melizmatikusabb, ornamensekben gazdagabb, ritmikailag problematikusabb dallamok felvételére tartalékolta drága hengereit. Szerinte „jófülvű, gyakorlott zenész, ha alaposan áttanulmányozta a fonográf-fal készült részletes lejegyzéseket, kifogástalan anyagot gyűjthet fonográf nélkül is”.²

Mind a 7 kis dal dúrhangnemű, csupán az egyik, *A malom kereke* melódiaívének dúrjellegét kódosítja el a 12. ütem, súlytalan ütemrészben levő leszállított vezérhang, a ta hang, kissé mixolidos jelleget kölcsönözve a kis szerelmi dalnak. Ha sorba vesszük a szóbanforgó hét melódiát, szembeötlő: egyik sem hangszeres, hanem valamennyi szöveges, még a dudánóta is. Jórésze elterjedt más vidéken is, amit bizonyítanak bőséges változataik.

EGY KISLÁNY A HEGYEK KÖZÖTT

Ez a hexachordális, páva-dal 8-as szótagszámú sorokra tagolódik, kadenciális záróhangjai: 2, 3, 3. A 7 versszakú ballada szövege beletartozik a népmuzsikánkban oly tengernyi sokaságú „páva” melódiák csoportjába. „Szi gnálja az egész magyar népzene — a páva dallam. Ennek van a legnagyobb változatköre: a MNT-ban talán egy egész kötetet is megtölt majd”.³ „VII. kötetéhez, a „páva” dallamcsaládhoz eddig 130 cseremis, csuvas és tatár változatot” találtak.^{3a} A pávadaloknak ezzel a szövegével behatóan foglalkozott Domokos Pál Péter, összehasonlítva a ballada legkorábbi, 1789-ből való szövegfeljegyzését⁴ az újabb leletekkel. Közölte egyúttal a Jagamassal együtt megtalált brassói, Bartók 1906-os turai, továbbá Lajtha 1929-ből való kisgyőri lejegyzését is. Helyesen állapította meg Domokos: „A négy dallam közt sincs semmiféle lényeges kapcsolat, hasonlóság”.⁵ A szöveg változataiból azonban kiderült egy tőről fakadottságuk. A mellékletün-feljegyzés szövege kön közölt Kodály csaknem pontosan megegyezik a Domokos—Jagamassal kiadványban publikált anyaggal. Az első strófa szövege az utóbbiban: Egy leány a hegyek között Csak egyedül pávát őrzött. Jöttek hozzá jövevények. Három ifjú legények. A szöveg eltérése minimális, a dallam azonban lényegesen változik. A Kodály gyűjtötte változat mégis eredményesen analogizálható a brassói melódiával, dallamívük hasonlósága se-

kasza hangról-hangra, és a harmadik-negyedik pedig csontvázában megegyezik Kodályéval, s Vargyas kö-zölte ezt már az említett dolgozatában.¹³

A bakonybéli „dudaszó”-nak tehát csak öt változatát hozzuk egymás alatt. Természetesen a változatok-nak alapmodellje nincs. Makám jellegükben rejlik az örök változás. Forrásban levő énektípus ez, mely örökké vándorolva kifejleszti folyton mozgásban levő formaalakulatait, zenei hullámzását. Legfelőltre Kodály bakonybéli dallama kerül, majd követi ezt a Vargyas-gyűjtötte „medve” ének, melynek csak harmadik tagja nem igazodik Kodály leletéhez. A harmadik számú régi betlehemes mondókának, úgyszintén a harmadik sora tér el, továbbá a végső szakasza 3 üteművé szélese-dik. A negyedik a régi Pálóczi Horváth-féle idézet végig megegyezik az előzőkkel, de 3 ütemű sorokra bővülve.

A két utolsó változat egy szempontból azonos: mind-kettő bővül négyütemes középrésszel. Ezáltal a 8 ütemű nótából 12 ütemű lesz, hol az 5–8 taktus epizódyszerű ereszkedő jellegű toldalékszerű töredék. Ilyen Tóth Ist-ván becses énekeskönyvének idevonatkozó melódiája.¹⁴ Az egrí kávésnak... eleje ugyan eltérő, a középső része ismétlődő szekund-szekvencia, de az utolsó 4 ütem feltűnően egyezik a bakonybéli dallammal, csak a vége ellassul. Visszajára fordítva egyező ezzel formailag a végső változat, a karácsonyi ének; hol az 1–4 ütem azonos a bakonybélivel, melyet középen 4-szer ismét-lődő figura követ, s a vége változó.

HEJ A VADÁSZ

A felváltva 8 és 7-es sorokban gördülő A B C B, formájú parlando jellegű nótában domináló szerepű a hármashangzat felbontás. Megkérdőjelezhető, nem nyugati hatás lappang ebben is? Csaknem végigvonul lebegésén a jambikus ritmizálás, néhol choriambus is. Záróhangjai: 5, 1, 2. Négy versszakával a vadászdalok számát növeli, ez a funkciós jellegű nóta.

M.Sz. 1691 1922. VIII. 6.

♩ = 116 poco rubato parl.

Hej a vadász sokat fárad gyekorta meg éhezik. Tarka szarad
lába fárad Keservesen szomjazik Elő veszi
csutoráját negyot iszik ho-ho-ho Ha azonban
nyura talál kézfőre hajtja hú tupa.

4 versszakos

2. versszak: Minapában lesben voltam...

3. versszak: Két keze volt...

4. versszak: Hát azonban ol szélid volt stb...

5. Hej a vadász c. dal.
5. „Hej, a vadász“-Lied.
5. «Tiens, chasseur...».
5. Песня «Эй, охотник».

LIBANÓTA

Feltűnő vonása ennek a terczáródás. A második so-rát kivéve, valamennyi szakasza tercen végződik. Arany János, a költő dalgyűjteményében ennek is felismerhető a szöveg- és dallamvariánsa. Éneke elég szabad szárnya-lású, a szövege azonban jól hasonul. Szótagszáma Kodály kéziratában: 11, 13, 13, 13. Aranyánál: 11, 11, 13, 13. Formája: A B C A. Számos változatára feles-leges hivatkoznunk, miután rámutatott azokra Kodály az Arany népdalgyűjteményében a libanótával kapcsolatban. Szinte csodálatos, a jegyzetapparátusban nem idézte saját gyűjtési eredményét.¹⁵

M.Sz. 1680

♩ = 80-120 poco parl.

Szép ál-lat a li-ba magát megmossa Szárnyaival tola-it
felborzogat-ja. Kis kerfemnek liget-jében együtt ropkód-
nek. Ó én édes kisangyalom jój de szeret-lek.

2. versszak: Megtörték a libát...

6. Libanóta.
6. Gänselied.
6. Chanson d'oise.
6. «Гусиная песня».

Végül nem maradhat említés nélkül *Bánom, hogy mentem ma reggelre a templomba* kezdetű dalocska, mely úgyszintén nyugati hatásról árulkodik. Ez is hármashangzat felbontással indul. A magyar népdalok többségére oly jellegzetes négyszelvényes típusba nem sorolható ez a 12 ütemű példánk. Kodály meglelte ezt már a bakonybéli útja előtt a Szatmár megyei Turri-csén is 1921 novemberében. Mind az utolsó, mind az előző két dallamívben mutatkozó funkciós jelleg sok idegen (német és szlovák) hatást feltételez, melyet okozhatott az osztrák telepések beszármazása is. Az apátság 13 szlovák családot betelepített Bakonybélbe,¹⁶ így a szlovák nyelv is terjedt a falu társadalmi életében. Mind az itteni, mind a környéki; így a lókúti, pénzes-kúti, borzavári szlovákok zenéjének áthagyományozó ereje sem múlt el nyomtalanul, érezhető a Kodály gyűjtötte dalok egy részében is.

M.Sz. 1700

♩ = 96-100

Bánom hogy mentem ma reggelre a templomba A szent rósa-béra.
Lámpás nélkül mentem Héjsem eltévesztetem Egy szél mellé üttem.

7. Bánom, hogy mentem ma reggelre a templomba c. dal.
7. „Bánom, hogy mentem ma reggelre a templomba“-Lied.
7. «Je regrette que je me sois rendu à l'église ce matin...».
7. Песня «Жалею, что ходила утром в церковь».

A 6, 7, 6 szótagszámú sorokban pergő hatsoros dal — melyben összecseng 3—3 sorvég — A B C D C E formájú. Páros számú sorzárlatai a végsőt kivéve tercen, a középső szekundon végződnek. 8 ütemre összeszűkült változata: *Fut a bálba* kezdetű csángó dal.¹⁷ Régi, igen találó változata Szkárosi—Járdánházi melódiáriumban található, mely kézirat a sárospataki könyvtár anyagát gazdagítja. Dallamát Bartha Dénes publikálta,¹⁸ aki ezt találóan analogizálta a „*Siralmas énekem*” c. dallammal, melyet feljegyzett Tóth István is a nagy értékű kéziratgyűjteményében.¹⁹ Az utóbbi variánsa egyébként megtalálható Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz énekében is. Miután Bartha ez utóbbinak igen alapos kritikai kiadása jegyzetanyagában kimerítően közölte variánsait,²⁰ felesleges ismétlésbe bocsátkoznunk, s bátran eltekinthetünk a számos idevonatkozó dallam-émlék felsorolásától.

Csalóka ábránd lenne, ha hét dallammal akarnók felmérni egy Veszprém megyei falu népzenei flóráját. Vargyas Lajos Áj faluból 80, Járdányi Pál pedig a kolozsvölgyi Kida községből 98 éneket közölt a doktori disszertációjában. Bízvást akadt volna sok egyéb is Bakonybélén, azonban Kodály a többi anyag felvételét mellőzte, mert továbbbutazott. Mégis a feljegyzésében maradt hét ének figyelemre méltó, mint kézírásának becses emléke.

A faluban évtizedekkel később Kodály nyomában járt népzene gyűjtő úton, 1954 és 1965-ben Békefi Antal, kinek felvételeiből két jellegzetes melódia megjelent a Kiss Lajos gondozásában kiadott Lakodalom c. kötetben,²¹ 1966-ban kilenc dal „A Bakonyi Szegényember dalai” c. füzetében, továbbá még néhány válogatott szemelvényt publikál a Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények jelen kötetében.

Sonkoly István

Javítások a kottamellékletben

Hej a vadász c. dal (426. old.) utolsó.) előtti ütemében *é* helyett *d* hang éneklendő. Az utolsó két ének előjegyzésében felesleges a feloldó jel, helyette kívána-

tos a *fisz* előjegyzés. Bánom, hogy mentem... c. dalban a második sor első üteme helyesen: *c, c, é, é*,

JEGYZETEK

¹ Kodály Zoltán: A magyar népdal stófaszerkezete. Nyelvtudományi Közl. XXXVI. (1906) I. f. 95—136. l.

² Kodály: A magyar népzene. Egyetemi Ny. Bp. 1937. Bev.

³ Szomjas Schiffert György: Kalevala, regősének „páva-dallam”. — Ethn. LXXVIII (1967) 459. l.

⁴ Vikár László: Népzene gyűjtés a tatárok földjén. Ethn. LXXXII (1971) 2. sz. 266. l.

⁵ Jankovits-féle gyűjt. OSZK. Quart Hung. 175 III. f. 29 l. 554. sz.

⁶ Domokos P. Péter: A pávát őrző leány balladája — Ethn. LXX (1959) 3. sz. 463. l.

⁷ Békefi Antal: Bakonyi népdalok. Zeneműkiadó, Bp., 1955. 81—87. sz. dal.

⁸ Csanádi Imre—Vargyas Lajos: Röpülj páva, röpülj. Csehszlovákiai Könyvkiadó, 1954. 511. l.

⁹ Schram Ferenc: Magyar népdalok. Zeneműkiadó, 1955. 146. l.

¹⁰ Kodály Zoltán—Gyulai Agost: Arany János népdalgyűjteménye. (Bp., 1952) 64.

¹¹ Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai. I. köt. (Bp., 1959) 223 és 226.

¹² Kodály: A magyar népzene 62.

¹³ Vargyas Lajos: A duda hatása a magyar népi tánczenére. MTA I. Oszt. Közlemények, VIII. (1951) 1—4. sz. 266—267.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Tóth István: Áriák és Dallok 1832.-44. MTA kéziratárában. 136.

¹⁶ Kodály—Gyulai i. m. 75., 76.

¹⁷ Vajkai Aurél: Bakony. (Bp., 1959) 16.

¹⁸ Faragó József és Jagamas János: Moldvai csángó népdalok és népdalok. Szépirodalmi könyvkiadó 149. sz.

¹⁹ Bartha Dénes: A XVIII. század magyar dallamai Bp., MTA k. 1935. 49. sz. 117—118.

²⁰ Tóth István i. m. II. 51.

²¹ Bartha: Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz Énekek. (Bp., 1953) 84. sz. 550.

²² MNT III. b. köt. Lakodalom. (Bp., 1955) 129. és 136. sz. 116. és 123

Sieben Melodienfunde aufgezeichnet von Zoltán Kodály in Bakonybél

Die Sammlung von Volksliedern nahm in Ungarn schon im vorigen Jahrhundert ihren Anfang. Die von der Hand Gábor Mátray's, Károly Bartalus', Károly Szini's und anderen stammenden diesbezüglichen Aufzeichnungen wurden aber wegen der vielfach willkürlichen Änderungen und Korrekturen des Urtextes von der Musikwissenschaft nicht als authentisch betrachtet.

Béla Vikár, der das finnische Heldengedicht „Kalewala“ ins Ungarische übertragen hatte, sammelte bei uns in den 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts zuerst mittels Phonographen Volkslieder und seine Sammlung fand auch bei dem jungen Kodály und Bartók großes Interesse. Nach Bakonybél am Fuße des Somhegy gelangte Zoltán Kodály Anfang August 1922, wo er die Melodien der im Titel erwähnten sieben Volkslieder von den Lippen dreier über 60 Jahre alten einfachen Landleuten hörte und aufzeichnete.

Die handschriftlichen (also nicht phonographisch) aufgenommenen Aufzeichnungen dieser Melodien befinden sich in Obhut des Budapester Ethnographischen Museums u. zw. unter folgenden Dokumentationsnummern: M. Sz. 1680, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692 und 1670.

Von diesen sieben Melodien wurde bisher nur eine publiziert. Alle sieben Melodien sind in Dur-Tonart gehalten,

lediglich der Dur-Charakter der Melodie „A malom kerek...“ ist im 12. Takt von dem tieferfallenden Grundton etwas verdünstert, wodurch dem kleinen Liebeslied mixolydischer Charakter gegeben wird. Aber auch die anderen sechs Liedchen verdienen bekanntgemacht zu werden.

Zu den in der ungarischen Volksmusik so blütereichem „Pfauenliedern“ gehört auch das Lied „Egy kis leány a hegyek között“. Das Lied „Gyere haza tarka tikom“ ist die Dur-Version eines in Mazurka-Rhythmus gehaltenen und sehr volkstümlichen Volksliedes „Aki szép lányt akar venni“. Das Lied „Aki dudás akar lenni“ gehört in die Reihe der in Ungarn vielgesungenen Dudelsack-Liedergruppe. Westlicher Einfluß macht sich bemerkbar in den Liedern „Hej vadász“ und „Bánom, hogy mentem reggelre a templomba“ mit ihrer durch Auflösung dreier Tonstufen gestalteten Melodien. Auch die „Gänsemelodien“ sind in unserer Volksmusik nicht unbekannt. An ihnen ist das Auffallendste, daß — mit Ausnahme der zweiten Verszeile — alle übrigen Zeilen der Melodie in Terz austönen.

Die vorgenannten sieben Lieder geben wohl kein abgerundetes Bild von der in Bakonybél heimischen Musik, doch glauben wir, daß diese kleine Veröffentlichung lückenfüllend ist.

István Sonkoly

Sept trouvailles d'air de Kodály á Bakonybél

En Hongrie le collectionnement de chansons populaires a déjà commencé au siècle passé. Mais le monde savant ne considère pas comme authentiques les notations de Gábor Mátray, István Bartalus, Károly Szini etc., à cause de nombreux changements et corrections arbitraires. Chez nous c'est le traducteur hongrois de l'épopée finnoise Kalevala, Béla Vikár qui recueillait le premier des airs populaires en se servant d'un phonographe, aux années 1890, et son activité attira l'attention de Kodály et de Bartók jeunes. Kodály est arrivé au commencement du mois d'août 1922 dans la commune Bakonybél, située au pied de Somhegy, où il a noté les chansons publiées d'après l'exécution de trois chanteurs ayant dépassé la soixantaine.

Nous retrouvons les sept manuscrits de ses notations au Musée Ethnographique de Budapest, dans la collection des chansons notées d'après audition, (donc non enregistrées) aux cotes: M. Sz. 1680, 1688, 1689, 1690, 1692, 1670. De ces sept airs un seul a été publié. Toutes les chansons sont en mode majeur, seulement la note sensible abaissée de la 12e mesure de «La roue du moulin» trouble un peu le caractère majeur de cette petite chanson d'amour en lui prêtant du

caractère mixolydien. Les six autres petites chansons méritent également qu'elles soient présentées.

Celle qui porte le titre «Une petite fille dans les montagnes» appartient au groupe des chants «de pæon», si fréquents dans la musique populaire hongroise. Le «Retourne à la maison, ma poule tachetée» n'est que la variante en mode majeur d'une de nos chansons au rythme de mazourka, très connue sous le titre «Celui qui veut épouser une belle fille». La chanson commençant par «Celui qui veut devenir cornemuseur» appartient aux chansons à la musette, très répandues chez nous. Le «Tiens, chasseur» et le «Je regrette que je me sois rendu à l'église ce matin» montrent de l'influence occidentale par leurs mélodies dégagés de la désintégration des accords parfaits. La «Chanson d'oies» n'est pas inconnue en notre musique folklorique. Ce qui est frappant c'est que chacune de ses lignes mélodiques — excepté la 2e — se termine par une tierce.

Ces 7 chansons ne présentent pas le tableau fidèle de la musique de ce village de Bakony, pourtant cette publication vient de remplir une lacune.

István Sonkoly

Семь мелодий, записанных композитором Кодаем в Баконьбене

Уже в прошлом веке в Венгрии начали собирать и записывать народные песни. Записи, сделанные Габором Матраи, Иштваном Барталушем, Кароём Сини, однако, в научно-музыкальных кругах не считаются достоверными, так как в них часто допускались произвольные искажения. Впервые при помощи фонографа делал записи народных мелодий в 1890-е годы переводчик «Калевалы» Бела Викар. Это пробудило интерес к народной музыке у молодых Бартока и Кодая.

В начале августа 1922 года Кодай в селе Баконьбеле, расположенном у подножья горы Шомхедь, записал приводимые здесь народные песни, которые ему напели три шестидесятилетних старца.

Эти семь мелодий, записанные Кодаем на-слух, хранятся в Будапештском этнографическом музее под номерами: M. Sz. 1680, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1670. До сих пор из этих семи мелодий опубликована только одна. Все эти мелодии мажорные, только в песне «Мельничное колесо» мажорность затушевывается двенадцати-

тактной низкой ведущей нотой, придавая небольшой любовной песенке миксолидный характер. Остальные песни тоже заслуживают нашего внимания.

К очень частым в венгерской народной музыке так нахываемым «пава» — мелодиям относится песня «Девушка в горах». «Иди домой, пестрый теленочек» — мажорный вариант довольно популярной песни на мелодию мазурки («Кто хочет взять за себя красивую девушку»). «Кто хочет стать волынщиком» относится к пространенному у нас типу мелодий, играемых на волынке. «Эй, охотник» и «Жалею, что ходила утром в церковь» с их трехтактной мелодией несут в себе черты западного влияния. «Гусиная песня» — тоже небезизвестна в народной музыке. Обращает на себя внимание, что, за исключением второй строки, каждая строка песни оканчивается терцией.

Хотя эти семь песен и не могут дать верной картины народной музыки этого балатонского селения — их опубликование до некоторой степени восполняет пробел.

Иштван Шонколи

